

35. Çelişkili yargılar bildiren Türk atasözlerine Freudyen bir yaklaşım¹

İsmail ABALI²

APA: Abalı, İ. (2024). Çelişkili yargılar bildiren Türk atasözlerine Freudyen bir yaklaşım. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 610-621. DOI: 10.29000/rumelide.1469440.

Öz

Ait olduğu milletin karakteri, kültürel perspektifi, dünya görüşü ve genel kabulleri ile düşünce yapısını yansıtan atasözleri; kısa, ahenkli ve kesin hüküm bildiren niteliğiyle kuşaktan kuşağa aktararak ve aktarıldığı her dönemin zihniyetinden bünyesine izler de katarak günümüze dek ulaşmıştır. Dolayısıyla atasözlerinin temel karakteristik özelliği, yalnızca icra edildiği zaman diliminin değil kültürel geçmişin değer yargıları ile duygu ve düşüncelerini de ihtiva etmesidir. O halde atasözü; bir toplumun hem geçmişte yaşamış hem de halen yaşamakta olan bireylerinin ortak bilgi ve tecrübelerini göstermekte ve aynı şekilde toplumun çoğunluğunun zihin yapısı ile psikolojisinden de ipuçları sunmaktadır. Bir başka deyişle bu tür, içinden çıktığı halkın psikolojik özelliklerini resmeden ve hatta geçmiş yaşantısındaki psikik süreçlerinden haber veren bir sözlü gelenek ürünüdür. Atasözünün psikolojiyle olan söz konusu ilişkisi bağlamında, bu çalışmada da insan tabiatında mevcut olan ve ilkel olarak tarif edilen açlık, açgözlülük, cinsellik ve saldırganlık dürtüleri hakkında çelişkili, tutarsız ve zıt hükümler bildiren atasözleri psikanalitik folklor kuramı ışığında tahlil edilmektedir. Bu kapsamı ve niteliği taşıyan atasözleri, Sigmund Freud'un geliştirmiş olduğu Yapısal Kişilik Teorisi bağlamında ele alınmış ve teorisinin sınırlarını çizmiş olduğu benlik katmanlarına göre analiz edilmiştir. Çalışmada, atasözlerinin açlık, açgözlülük, cinsellik ve saldırganlıkla ilgili genel itibarıyla üç çeşit hüküm içerdiği tespit edilmiş; bunun sebebinin de kişiliği ve benliği belirleyen id, süper ego ve ego adlı psikik mekanizmaların karakteristik özelliklerinden ve aralarındaki ilişkinin doğurduğu ruhsal süreçlerin niteliğinden ileri geldiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikanalitik Folklor, Yapısal Kişilik Teorisi, Sigmund Freud, Atasözü

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: %0

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 16.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1469440

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı ABD / Assoc. Prof., Iğdır University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Department of Turkish Folk Literature (Iğdır, Türkiye), ismail.abali@igdir.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0003-2361-039X, **ROR ID:** https://ror.org/05jstgx72, **ISNI:** 0000 0004 0399 344X

A Freudian approach to Turkish proverbs including contradictory expressions³

Abstract

Proverbs, which reflect the character, cultural perspective, world view, general assumptions and mentality of the nation to which they belong, have survived to the present day by being transmitted from generation to generation with their short, harmonious and precise judgement and by adding traces of the mentality of each period in which they were transmitted. Therefore, the main characteristic feature of proverbs is that they contain the value judgements, feelings and thoughts of not only the time period in which they are performed but also the cultural past. Therefore, proverbs show the common knowledge and experiences of the individuals of a society, both those who lived in the past and those who are still living, and they also provide clues from the mentality and psychology of the majority of the society. In other words, this genre is a product of oral tradition that depicts the psychological characteristics of the people from which it emerges and even informs about their psychic processes in their past lives. In the context of the aforementioned relationship between proverbs and psychology, this study analyses the proverbs that express contradictory, inconsistent and opposite judgements about hunger, greed, sexuality and aggression impulses, which are present in human nature and described as primitive, in the light of psychoanalytic folklore theory. The proverbs that have this scope and quality are handled in the context of the Structural Theory of Personality developed by Sigmund Freud and analysed according to the layers of self that the theorist has drawn the boundaries of. In the study, it has been determined that proverbs generally contain three types of judgements about hunger, greed, sexuality and aggression; and it has been concluded that the reason for this is due to the characteristic features of the psychic mechanisms called id, super ego and ego, which determine the personality and self, and the nature of the psychic processes caused by the relationship between them.

Keywords: Psychoanalytic Folklore, Structural Personality Theory, Sigmund Freud, Proverb

Giriř

Anonim halk edebiyatının müstakil türlerinden biri olan ve düz konuşmadan bağımsız bir şekilde icra edilmesi mümkün olmayan atasözünün ortaya çıkması için belli bir vesilenin söz konusu olması gerekmektedir. Bir başka deyişle atasözü; konuşma içeriğine destek oluşturmak, zıt bir anlam ifade etmek ya da düşünceyi örnelemek gibi amaçlarla icra edilir. Bu tür; kısıklık, kesinlik, anlatıma kattığı aydınlık gibi nitelikleriyle düz konuşma esnasında hemen fark edilebilir. Çünkü uyak, ölçü, ahenk gibi bazı şiirsel özellikleriyle atasözünün sıradan ifadelerden ayrımı ile hafızaya kaydedilmesi daha kolay hale gelmektedir (Boratav, 2000, s. 119).

³ **Statement:** It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 0
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, Article Registration Date: 16.03.2024-Acceptance Date: 20. 04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1469440
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Dundes'a göre geleneksel dünya görüşü, halk fikirlerinin oluşturduğu bütüncül bir yapıdır. Folklor ürünlerinin tamamı ise bir halkın anonim dünya görüşünün dışavurumu niteliğindedir. Bilhassa atalardan miras kalan öğüt verici arkaik sözler, bünyesinde en az bir halk fikri barındırmaktadır. Bir başka deyişle bu sözler, mensubu olduğu toplumun davranışlarının ve hayat anlayışının altında yatan hükümleri ihtiva etmektedir. Atasözleri hayata, insana, doğaya ve bunlar arasındaki çeşitli ilişki örüntülerine dair düzenlenmemiş kesin yargıları içerir (Çobanoğlu, 2000, s. 12).

Bir toplumun temel zihin yapısını birlik ve bütünlükle gösteren ve bu konuda önemli bir sözlü gelenek ürünü niteliği taşıyan atasözleri, ait olduğu milletin yaşantı içerisindeki uyulması beklenen kurallarını ihtiva eder. Bu nedenle de söz konusu tür, milletlerin karakterlerini, dünya görüşünü ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir. Nitekim atasözlerinin evrensel olmasının, bir başka deyişle tüm milletler ve topluluklar nazarında benzer işlevleri taşımasının en önemli nedenlerinin başında, insana tabiat karşısında bilgi ve yol gösteren hükümlerle kurulu olması gelmektedir. İnsanoğlu, tabiatla olan mücadelesini ve sosyokültürel yaşamışlıklarını iletişim ve dil aracılığıyla tecrübe haline getirip muhafaza ederek sonraki kuşaklara aktarmış ve böylece kültürü, medeniyeti tesis etmiştir. Söz konusu unsurların tesisinde ise atasözleri başrolü oynamıştır. Çünkü bilgi ve tecrübelerin aktarılışı esnasında sözlü insan hafızası ahenk, ritim gibi sanatsal unsurlarla şifahi kalıcılığı sağlamış ve atasözleri, bu sanatsal unsurlarla kurulu yapısıyla insanlığın yüzyıllar boyunca edinmiş olduğu deneyimleri günümüze dek getirmiştir (Çobanoğlu, 2004, s. 1-2). Bununla beraber iletişimin tamamen sözle gerçekleştirildiği ve sözlü geleneğin insanlık tarihinin temel belirleyicisi olduğu dönemlerde, duygu ve düşünceleri kalıplaştırarak bünyesine alan ve bu sayede kolayca ezberlenebilen atasözleri, bilgiyi muhafaza etmek için insan zihninden başka herhangi bir araç-gerecin olmadığı sözlü kültür döneminde, bilgiyi en yoğun ve kolay biçimde hatırlanacak şekilde korumuş ve sonraki kuşaklara aktarmıştır. Böylece atasözlerinin nesiller boyunca teşkil edilmiş bilgi ve tecrübelerin, bir ulusun dünya görüşüne ait değerlerinin, kendine özgü niteliklerinin ve geleneksel yaşam perspektifinin en ikna edici şekilde aktarılabilirdiği türler olduğunu söylemek mümkündür (Keskin, 2019, s. 53).

Atasözünün belirgin özelliklerinden biri, toplum tarafından geleneksel olarak kabul edilmiş değerler etrafında meseleye ya da duruma kesin bir çözüm getirmesidir. Atasözü, icra edildiği anda problemi açıklığa kavuşturur, tartışmayı bitirir ve kargaşayı sona erdirir. Özellikle "atasözü muhakeme edilemez" anlayışının mevcut olduğu toplumlarda bu sözler, ataların ve geçmiş aklın ürünü olarak kabul edildiği için kolektif bilincin en iyi çözüm sunan sözleri şeklinde algılanır. Yani atasözleri, milletlerin en derli toplu biçimde millî aklının ve ortak bilincinin eserleridir. Böylece toplumsal bir meşruyet kazanmış olan atasözleri, sosyokültürel sorunların daha önce de ortaya çıkmış ve neticesinde çözülmüş olduğunu hatırlatır (Çobanoğlu, 2004, s. 12).

Mensubu olduğu milletin genel kabulleri ile yaşamın her alanına dair genel kaidelerini, hayat perspektifi ile felsefesini ortaya koymasının yanında atasözleri, halk psikolojisinden de izler taşımaktadır. Nitekim Kurt (1989, s. 6), atasözleri üzerine yapılacak psikolojik araştırmaların; geleneksel toplumunun yaşayış biçimi, insan ilişkileri, bazı davranışların sebeplerinin belirlenmesi vb. konularda ipuçları vereceği noktasında değerlendirmelerde bulunmuştur. Araştırmacıya göre toplumun genelinin görüş ve değer yargılarını yansıtan atasözleri, çoğunluğun duygu, düşünce ve fikirlerine işaret etmektedir. Böylece halkın kolektif zihninde işlemekte olan genel psikik süreçleri ile ilgili somut veriler de ortaya koyabilme potansiyeline sahip bu tür, Turgay'a göre (1977, s. 30) psikoloji ve psikiyatri penceresinden bakıldığında bilim insanlarına pek çok şey öğretmektedir. Araştırmacı, böylece, halkın zengin yaşantı ve tecrübeleriyle teşkil edilen atasözlerinin bilimsel gerçeklikler taşıdığına ortada olduğunu inancındadır. Buna göre halk, yalnızca bilimin inceleyeceği malzemeler üretmekle kalmamış; atasözleri aracılığıyla

psikoloji bilimine doğrudan katkıda bulunmuştur. Nitekim Rıza Tevfik, atasözlerinin psikologlara benzediğini belirtir. Ona göre atasözleri bireyin duygularını çözümleyen, gizlemiş olduğu hislerini açığa çıkaran ve kişinin asıl kişiliğini açıklayan bir psikologdur. Baltacıoğlu ise atasözlerinin yalnızca ilmî gerçekleri değil felsefi hakikatleri de ihtiva ettiğini vurgular. Araştırmacıya göre söz konusu tür, psikanaliz biliminin inceleme alanına giren ipuçları saklar (Akt. Kurt, 1989, s. 5).

Atasözünün psikoloji bilimi ile ilgili bahsedilen ilişkisi ve Jung'un (2006, s. 327) "...insan psişesi, bütün bilimlerin ve sanatların döl yatağıdır" düşüncesi çerçevesinde bu çalışmada, benzer konularda birbiriyle çelişkili hükümler bildiren atasözleri psikanalitik bir incelemeye tabi tutulmaktadır. Bilindiği üzere anonim Türk halk edebiyatı dâhilinde bazı atasözleri bulunmaktadır ki aynı konuda birbirine tezat oluşturabilecek yargılar ihtiva etmektedir. Elbette bu niteliği, söz konusu türün söylenme amacına göre şekillenmesi ya da hayatın her alanında mevcut olan muhtemel tüm durumları kapsayacak biçimde kurgulanması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada ise –yukarıda da ifade edildiği gibi- atasözlerinin bu özelliği edinmesine sebep olan etmenlere Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı çerçevesindeki görüşleri de eklenmekte ve mezkûr türün psikoloji ile olan ilişkisine farklı bir boyut kazandırılmaktadır. Bu bağlamda, Anadolu sahası Türk atasözlerinin açlık, ağçözlülük, cinsellik ve saldırganlık dürtüleriyle ilgili zıt yargılar ihtiva eden örnekleri⁴ ismi anılan kuram çerçevesinde tahlil edilmiştir. Verilerin yazılı kaynaklardan elde edildiği çalışmada, aynı zamanda atasözü niteliğine sahip deyim, düzgü⁵ gibi diğer kalıplaşmış sözler de kapsam dâhiline alınmıştır.

1. Freud'un yapısal kişilik kuramı

Psikanalizi kuran, sistemleştiren ve bunu hasta tedavilerinde kullanarak psikoloji alanında çığır açan Sigmund Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı, öncesinde geliştirmiş olduğu Topografik Kişilik Kuramından kaynağını almaktadır. Freud; bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı gibi katmanların teşkil ettiğini savunduğu kişilik modelinin hem düşüncelerini açıklamada hem de hasta tedavilerinde yetersiz kaldığına kanaat getirmiş ve yeni bir kuram ortaya atarak kişiliğin nasıl şekillendiğini açıklamaya çalışmıştır. Araştırmacı bu kuramıyla insan davranışlarının meydana gelmesinde etkili olan ve üç yapıdan meydana gelen yeni bir model geliştirmiştir. Yapısal Kişilik Kuramı olarak bilinen söz konusu modele göre bireyin zihinsel faaliyetleri ile davranışlarını yöneten üç adet mekanizma bulunmaktadır. Bunlar; id, ego ve süper egodur. Freud'a göre bireyin kişiliği ile davranışları bu üçünün arasında geçen psişik süreçlerin bir tezahürüdür.

Bu mekanizmalardan ilki iddir. Bireyin ilkel benliğini ifade eden ve libido deposu olarak nitelendirilen bu yapı tamamen haz prensibine göre çalışmaktadır. Bireyin tatmin edilme ihtiyacı hissettiği dürtülerin bir an önce doyurulmasına yönelik işleyen id, mantık dışı da olsa arzu ve isteklerinin gerçekleştirilmesi amacıyla kişiliğe yön vermeye çalışır. Cinsel arzular, bencilce istekler, ahlaksız dürtüler, akıldışı talepler ve vahşet içerikli düşünceler gibi toplumca tasvip edilmeyen, ima edilmesi bile çeşitli cezalandırılmalara neden olan libidinal fantezilerle kaplanmış id, tutku ve hırsın sembolü niteliğindedir. Kişiliğin oluşmaya başladığı, yani yaşamın ilk anlarında tamamen idin direktifleriyle hareket eden bireyin benliği, sonraki

⁴ Fonetik ya da dilbilgisel bağlamda değişmiş fakat halkın kendi bakış açısına göre yeni biçim ve anlamlar kazanmış atasözleri de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Çünkü çalışmada, atasözlerinin anlamsal ya da biçimsel özgün formlarının değil halk nazarında ihtiva ettiği psikolojik içeriklerinin tahlil edilmesi amaçlanmıştır. Sözelimi "Güzele bakmak sevaptır" atasözünün orijinalinin "Güzel bakmak sevaptır" olduğu bilinmektedir. Fakat bu atasözü artık, halk zihninde karşı cinse yönelik bir davranışa verilen hüküm niteliğindedir.

⁵ Kaya'ya (1999, 403) göre düzgü; muhtelif konularda söylenmiş, tecrübe ve görüşleri bildiren ve atasözü işlevi taşıyan ölçülü ve uyaklı anonim halk edebiyatı ürünlerindedir.

süreçte ayrışmaya başlamaktadır. Bir başka deyişle yaşantı, idin bünyesinden bir başka yapının, yani süper egonun tezahür etmesine neden olmaktadır.

Süper ego, idin engellenemez arzu ve isteklerine şiddetle karşı çıkan, aynı zamanda, gerektiğinde id kadar zalim olabilen ayrı bir mekanizma olup bireydeki ahlaki yönü temsil eder. Freud'a (2020, s. 35-37) göre süper ego, idin erken dönemdeki bir tortusu olup ilk dönemlerdeki aşırı tutkusu ve libidinal güçlerinden doğmuştur. Araştırmacı tarafından Oedipus kompleksinin bir sonucu olarak meydana geldiği iddia edilen süper ego; iddeki anneye duyulan yakınlık, baba korkusu ve sonraki süreçte ortaya çıkan bilinçsiz suçluluk duygusundan oluşmuştur. Bu kompleks ne kadar güçlüyse ileriki zamanlarda süper egonun, ego üzerindeki baskısı da o denli kuvvetli olacaktır. Söz konusu baskı, Oedipus kompleksinin getirdiği bilinçdışı bir suçluluk ve vicdan olarak şekillenmiştir. Süper egoyu bu denli güçlü yapan ise bireyin ileriki yaşantısında etkili olan otorite, dinî öğretiler, eğitim vb. olabilmektedir. Kısacası süper ego, insanda yüce ahlaki bir yapının varlığının kanıtıdır. Bu mekanizma, üstün bir tabiattır ve çocuklukta anne-baba ilişkilerinin bir temsili durumundadır. Küçük çocuğun kendisinden daha üstün bir tabiatı korkup ona hayranlık beslemesi ve bir yetişkin olduğunda da bu tabiatı kendisine karakter olarak yerleştirmesi süper egonun id ile olan ilişkisine ve nasıl ortaya çıktığına verilecek açıklayıcı bir örnektir. Dolayısıyla süper ego, insanın yüce tabiatının beklediği her şeye yanıt verebilir. Çocuk büyüdükçe babanın rolünü öğretmenler ve otorite sahibi başka kişiler yerine getirir. Onların emir ve yasaklamaları, süper egoda vicdani bir denetim mahiyetinde oluşturulmaya başlamıştır.

İdin arzuları ile süper egonun yasaklarının doğurduğu kargaşanın çözümü, bireyin psişik yapısında meydana gelmiş olan ego adındaki başka bir mekanizmada gizlidir. Bu yapı, idin ahlaksız ve vahşi isteklerinin süper ego tarafından bastırılması neticesinde ortaya çıkar ve söz konusu arzuları hem ide hem de süper egoya farklı formlarda kabul ettirerek orta yolu bulur. Böylece ego hem idin hem de süper egonun tatmin olmasını sağlar. Freud'a (2020, s. 64-66) göre iddeki libido ve süper egodaki haşinliğin altında ezilen ve hepsine hizmet etmeye çalışan zavallı bir yaratık olan ego, aynı zamanda dış dünya ile id arasında da arabulucudur. Dış dünyayı id için katlanılabilir kılar, dünyayı idin dilekleriyle uyumlu bir hale getirir. Aynı zamanda kendini ide libidinal bir obje olarak sunup onu kendine bağlamayı amaçlar. Ego, idin sadece yardımcı değil aynı zamanda efendisinin sevgisini kazanmaya çalışan bir köle gibidir. İd ile mümkün olduğunca iyi ilişkiler sürdürüp onunla arasında rasyonellik sağlamaya çalışır. Gerçekliğin nasihatlerine dik başlılık gösterdiği zamanlarda bile ide tam bir itaatkârlık gösteriyormuş gibi davranır. İdin gerçeklik ile çatışmalara başladığında süper ego ile yaşadığı çatışmaları da gizlemektedir. Bununla beraber ego, süper egonun saldırıları altında acı çekmektedir. Ona duyduğu korkunun temelinde vicdan korkusu vardır. Süper ego haline dönüşmüş olan varlık bir zamanlar onu Oedipus kompleksi bağlamında hadım etmekle korkutmuştur. Bu da vicdan korkusu haline bürünmüştür.

Bireyin psişik yapısında meydana gelen id-süper ego çatışmasının ego bünyesindeki çözümü ise savunma mekanizmaları adı verilen ayrı bir işleyişle gerçekleşmektedir. İddeki libinial arzuların, süper egonun yasaklamalarına maruz kalmadan giderilmesi ve aynı zamanda bu tatminin süper egoya kabul edilebilir nitelikte gösterilmesinden sorumlu olan ego, çeşitli savunma mekanizmaları geliştirmek suretiyle her iki psişik yapıyı –bir nevi- kandırmakta ve görevini yerine getirmektedir. Nitekim Karaca'ya (2000, s. 121) göre savunma mekanizmaları, idden gelen doyumlanma güdüsünün süper egodan gelen engelleme ya da çatışma süreci neticesinde ortaya çıkan kaygı durumuyla baş edebilmek için egonun kullandığı geçici psişik bir çözümdür. Savunma mekanizması kullanıldığında davranışların gerçek işlevleri şuur dışına itilir ve gerçekler olduğundan farklı algılanır. Bir başka deyişle savunma mekanizması kullanan insan için savunma, avunma şeklinde karşımıza çıkar; bireydeki kaygı düzeyi

azalır. Neredeyse tüm insanların kullanmakta olduğu bu mekanizmalara başvurmak olağan psikolojik bir durum şeklinde kabul edilse de aşırı kullanım ise psikolojik bozukluk olarak yorumlanmaktadır. Savunma mekanizmalarına sürekli başvuran insanların gerçeklikleri kabul etmesi zorlaşmakta, çevreye uyumu güçleşmekte ve birey enerjisini gereksiz yere harcamaktadır. Savunma mekanizmaları, belirtileri yok eden fakat hastalığı iyileştiremeyen avutucu ilaçlar gibidir. Psikişik süreçler neticesinde ortaya çıkan engelleme ve çatışmanın doğurduğu kaygıları azaltan bu mekanizmalar, gerçekçi bir çözüm bulununcaya dek insana psikolojik bir rahatlık sağlar; fakat gerçekçi çözümlerin bulunamaması durumunda ise ruhsal bozukluklara yol açabilir. Zira savunma mekanizmaları insanı hiçbir zaman doyuma ve mutluluğa ulaştırmaz.

Bir kültürel çevrede savunma mekanizmalarının kullanım sıklığı, bunlara göndermede bulunan atasözlerinin nitelik ve niceliğiyle doğru orantılıdır (Karaca, 2000, 121). Bir başka deyişle bir topluluğa ait atasözlerinde, savunma mekanizmaları çokça ve çeşitli biçimlerde kullanılmışsa bu durum, Freudyen yaklaşıma göre söz konusu toplumda mevcut olan bireylerin de günlük yaşamında bu mekanizmalara sık sık başvurduğu anlamına gelmektedir. Bu da bireylerin oluşturduğu toplum genelinde, id-süper ego çatışmasının yaygın olduğu, egonun her daim savunma mekanizması geliştirmek zorunda kaldığı ve daha da önemlisi söz konusu toplumun nesiller boyunca üç psikişik yapıya da hizmet eden ya da bunların etkisiyle söylenmiş atasözlerinin meydana geldiği anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla birbirine tezat oluşturan ve çelişkili yargılar ihtiva eden atasözlerinin bu niteliğini, bireylerin psikişik yapısındaki bu üç mekanizmada aramak yerinde olacaktır. Özellikle de açlık, açgözlülük, cinsellik ve saldırganlık gibi dürtüler hakkında söylenmiş tezat atasözleri Yapısal Kişilik Kuramı açısından incelenmeyi beklemektedir.

2. Yapısal kişilik kuramı bağlamında çelişkili ifadeler bildiren atasözleri

2.1. Açlık dürtüsüne yönelik atasözleri

Fizyolojik dürtülerden biri olan ve yaşama/var olma ihtiyacından kaynaklanan açlık güdüsü, Türk atasözlerinde bireyi bu güdüyü⁶ doyumaya yöneltmektedir. Söz konusu doyum ise olumlu veya olumsuz davranışlara yol açar. Atasözlerine göre açlıkla karşı karşıya kalan insanların göstereceği tavırlar, kurdun yavrusunu yiyecek kadar idine yenik düşmesine (Aç kurt yavrusunu yer) ya da kuru ekmek yiyebilecek kadar da kanaatkâr olmasına sebep olmaktadır (Kurt, 1989, s. 49-50). Certel'e (1997, s. 47-48) göre açlık güdüsü, atasözlerinde çokça karşılaşılan bir dürtüdür. Açlık güdüsünü işleyen atasözlerinde, açlığın kişiyi tehlikeli davranışlara sevk edebileceği ve içten gelen bir motive kaynağı olduğu için açlığı giderme noktasında bireyin davranışlarının mazur görülmesi gerektiği mesajı da verilmektedir. Bu bağlamda, açlık öyle bir güdüdür ki dinî inançlar ile ahlaki ve hukuki kurallar bile bunun önüne geçemez.

Açlık dürtüsü, idin engellenemez arzularından biri olup ortaya çıktığı durumlarda her ne pahasına olursa olsun doyurulması yönünde içten gelen güdüler vasıtasıyla bireyin davranışlarına doğrudan etki etmektedir. Söz konusu durum ve doğuracağı sonuçlar yüzyıllar boyunca halk bilgelğinde bir karşılık bulmuş ve atasözlerine yansımıştır. Halk, adeta bir psikolog gibi bu dürtünün idin vahşi doğasının bir gereği olduğu noktasında teşhisi koymuş ve bu yönde tespit, uyarı ve nasihatlerle sonraki nesli ikaz etmiştir. Sözgelimi "Allah karın vermiş, içini derin vermiş (Kaya, 1999, s. 432)", "Can boğazdan gelir

⁶ Güdü; organizmanın fizyolojik ve psikolojik isteklerini, arzularını veya ihtiyaçlarını kapsayan genel bir kavram olup insan davranışını yönlendiren unsurlardan biridir. Güdülenme esnasında bireyin davranışlarında değişiklik görülür. Güdülendiğinde, faaliyetlerinde bir artış görülen bireyin ya arzulanana şeye yaklaşması ya da zararlı olarak algıladığı şeyden uzaklaşması söz konusu olur (Certel, 1997, s. 46).

(Aksoy, 1988, s. 211)”, “Atın ölümü arpadan olsun (Aksoy, 1988, s. 162)” ve “Üzümü ye, bağını sorma (Aksoy, 1988, s. 456)” atasözlerinde, açlığın ne kadar engellenirse engellesin neticesinde mutlaka doyuma ulaştırılması gereken güçlü bir dürtü olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca “Farzdan evvel farz var, namazdan evvel boğaz var (Gönen, 2006, s. 526)” atasözünde ise açlık gibi fizyolojik ihtiyaçların, dinî gereksinimlerden daha önce giderilmesi icap eden, hatta söz konusu doyumun namazdan daha önce gerçekleştirilmesi gereken bir farz olduğu tespiti de yapılmaktadır. Böylesine kuvvetli bir dürtü olan açlığın giderilmemesi durumunda ise doğabilecek birtakım sorunlar da yine atasözlerinde çeşitli mecazlarla ifade edilmiştir. Örneğin “Aç köpek fırın deler (Aksoy, 1988, s. 112)”, “Aç anansa da kaç (Aksoy, 1988, s. 109)”, “Açın imanı olmaz (Aksoy, 1988, s. 111)” ve “Nerde aç, ordan kaç; nerde aş, oraya yanaş (Gönen, 2006, s. 589)” gibi atasözlerinde, aç kalmış bir kimsenin hukuki, dinî ya da ahlaki hiçbir ölçütü dinlemeyecek kadar akli başında olmadığı ve dürtüsünü tatmin etmek için her türlü yolu deneyebileceği düşüncesi verilerek toplum ve sonraki nesil uyarılmaktadır.

Freud’un Yapısal Kişilik Kuramına göre idin tüm arzuları, süper egonun vicdani muhakemesi tarafından engellenmeye maruz kalmaktadır. Dolayısıyla açlık gibi engellenemez nitelikteki dürtüler de bu mekanizma tarafından yargılanmaktadır. Özellikle ahlaki boyutta bu dürtüye süper egonun birtakım kısıtlamaları söz konusu olabilmektedir. Örneğin süper egonun etkisiyle ortaya çıktığını düşündüğümüz “Harama el uzatılmaz” ve “Sofrada elini, sohbetinde dilini kısa tut (Kaya, 1999, s. 434)” gibi Türk atasözlerinin dinî ve toplumsal ahlak kurallarını ide hatırlattığı ortadadır. Süper egonun ide olan baskılarının tezahür ettiği kimi atasözlerinde ise sosyal etmenlerden ziyade içsel faktörler rol oynamıştır. Nitekim “Kör boğaz bugün yediyse yarın ‘yemedim’ dermiş (Abalı, 2019, s.248)”, “Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur (Aksoy, 1988, s. 239)”, “Genç mezarı çok, aç mezarı yok (Abalı, 2019, s.243)”, “Aç yat, dinç yat (Gönen, 2006, s. 393)”, “Boğazda bostan bitmez (Abalı, 2019, s.235)” ve “Az yiyen az uyur, çok yiyen güç uyur. (Aksoy, 1988, s. 172)” gibi atasözlerinde görülen baskı, herhangi bir dışsal etmene gereksinim duymadan süper egonun içsel ikazları ile hatırlatmalarını içermektedir. Atasözlerinde, bireyin aç kalmakla ölmeyeceği, açlığın giderilemeyecek bir dürtü olmadığı ve hatta insanı dinç ve sağlıklı tuttuğu gibi tespit ve öğütler bulunmaktadır.

İd, mantıksızlığın; süper ego da vicdanın simgesi durumunda iken ego ise aklın ve sağduyunun simgesidir. İd ile süper ego arasındaki açlık dürtüsünün yol açtığı krize çare ve çözüm üretmek egonun görevidir. Nitekim bireyin ruhsal yapısında mevcut olan bu mekanizma etkisiyle ortaya çıkmış “Aç ölmez, gözü kararır; susuz ölmez, benzi sararır (Kaya, 1999, s. 409)” atasözünde ego, açlığın doyurulması ya da doyurulmaması durumunda ortaya çıkabilecek sorunları dile getirmektedir. Bir başka deyişle ego, açlığın giderilmemesi durumunda süper egoya bireyin sağlık sorunlarına maruz kalabileceği ikazını yapmakta iken aynı zamanda ide de açlığın ölümle sonlanabilecek kadar uzun sürmeyen, sabredilebilecek bir dürtü olduğunu ve eninde sonunda muhakkak doyuma ulaşabileceğini hatırlatmaktadır. Aynı şekilde “Verince doymalı, vurunca duymalı (Kaya, 1999, s. 404)” sözünde de açlık dürtüsünün doyumunu arzulayan id ile kendisine sosyal normları (-*mal* ekinin kattığı anlama binaen) hatırlatmakta olan süper egonun çekişmesini sonlandıran yine ego olmuştur. Böylece söz konusu mekanizma, ısrarcılıkta birbiriyle yarışan süper ego ve idin arasını bulabilmekte; bireyin kişiliğinin ve davranışlarının şekillenmesini sağlamaktadır.

2. 2. Açgözlülüğe (mal edinme hırsı) yönelik atasözleri

Açlık hatta saldırganlık dürtüsüyle de ilişkilendirebileceğimiz açgözlülük; mevcut ihtiyaçtan daha fazla para ya da mal edinme hırsı olarak da tarif edilebilmektedir. Geremediği halde maddi varlıkların daha fazlasına sahip olma arzusu temelinde ortaya çıkan bu hırsın, bireyin idinden gelen bir dürtü niteliğine

büründüğü açıktır. Gerek yaşam tatmini gerek de diğer insanlar üzerinde tahakküm kurma gayreti noktasında tezahür eden açgözlülük, bireyin ruhsal dünyasının karanlık bölgelerinden çıkan bir güdü olmalıdır. Maddi-manevi tüm kaynaklara karşı beslenen doyumsuzluğun bir ifadesi mahiyetindeki söz konusu hırs, diğer insanlara yönelik duyulan umursamazlığa da karşılık gelmektedir. Bu yönüyle açgözlülük, idde bulunan vahşi ve saldırgan dürtülerin tabiatını taşımaktadır. Dolayısıyla açgözlülüğün id, süper ego ve egonun etkisiyle söylenmiş atasözlerinde yer alması da kaçınılmazdır.

İdin temel dürtülerinden açlığın karakteristik özelliklerini taşıyan açgözlülüğün id etkisiyle söylenmiş Türk atasözlerindeki dikkati çeken ilk tezahürü, kolay ve zahmetsiz yollardan ele edilebilecek para veya mal edinmeye yöneliktir. Nitekim “Bedava sirke baldan tatlıdır (Aksoy, 1988, s. 184)”, “Devletin malı deniz, yemeyen domuz (Gönen, 2006, s. 493)” ve “Armut piş, ağzıma düş (Gönen, 2006, s. 422)” atasözlerinde de karşımıza çıktığı üzere zenginliğe herhangi bir bedel ödemeksizin ulaşma arzusu, idin mantık dışı ve her ne biçimde olursa olsun gerçekleşmesini talep ettiği isteklerinin bir yansımasıdır. Aynı şekilde, sahibi olunan malın veya paranın da kaybedilmesi korkusu yine idin etkisindeki dürtülerin bir özelliğidir. Sözgelimi “Para isteme benden, buz gibi soğurum senden (Aksoy, 1988, s. 412)”, “Mal canın yongasıdır (Aksoy, 1988, s. 385)” ve “Varlıkta darlık olmaz, yoklukta dirlik olmaz (Gönen, 2006, s. 629)” gibi atasözleri, elde edilmiş olanın her ne sebeple olursa olsun yitirilmemesi gerektiği düşüncesi ekseninde oluşturulmuştur. Bunun yanında, idin tahakkümü altındaki kimi atasözlerinde de gerçekleşme sebebi ve biçimine bakılmaksızın gerektiğinden daha fazla miktarda paraya ve mala ulaşılması gerektiği fikri mevcuttur. Örneğin “Paranın yüzü sıcaktır (Aksoy, 1988, s. 412)”, “Fazla mal göz çıkarmaz (Aksoy, 1988, s. 280)”, “Mal malamatı örter (Aksoy, 1988, s. 386)”, “Varsa paran, yoktur yaran (Gönen, 2006, s. 627)”, “Dünyada mekân, ahirette iman (Gönen, 2006, s. 502)”, “Dostluk başka, alışveriş başka (Gönen, 2006, s. 498)” ve “Paran olursa Mehmet Ali’sin, paran yoksa başı açık delisin (Gönen, 2006, s. 602)” gibi atasözleri daha çok malın daha fazla haz verdiği ve zenginliğin her türlü olumsuzluğu bertaraf edeceği düşüncesini taşımaktadır.

İdin atasözleri bağlamındaki bu akıldışı isteklerine ise süper egonun ahlaki ve vicdani engellemeleri cevap vermektedir. Süper ego gerek günaha girme ve ayıplanma gibi dinî ve toplumsal normlarla gerek de gerçekçi yasaklarla idin mantıksız ve ahlaksız arzularını baskılamaya ve dizginlemeye çalışmaktadır. Nitekim “Haram mal karın doyurmaz, doyursa da devamlı olmaz, olsa da hayırlı olmaz (Gönen, 2006, s. 539)”, “Dünya malı dünyada kalır (Aksoy, 1988, s. 252)”, “Haramın binası olmaz (Aksoy, 1988, s. 302)”, “Çok mal haramsız, çok laf yalansız olmaz (Aksoy, 1988, s. 224)”, “Mal sahibi, mülk sahibi; hani bunun ilk sahibi (Gönen, 2006, s. 582)”, “Mal da yalan mülk de yalan, var biraz da sen oyalan (Gönen, 2006, s. 582)” ve “Şeriatte seninki senin benimki benim, tarikatte seninki benim benimki senin, hakikatte ne seninki senin ne benimki benim (Kaya, 1999, s. 425)” gibi sözlerin temel amacı idi din gibi yüce bir tabiata karşı engellemektir. Öyle ki atasözlerinde sebepsiz yere ve haram yollarla varlıklı hale gelmenin vicdana aykırı bir durum olduğu öğütlenmektedir. Aynı şekilde “Kâr eden ar etmez (Aksoy, 1988, s. 345)” atasözünde ise süper ego, idi sosyal normlar yaptırımıyla tehdit etmektedir. Atasözünde belirtilen yargıya göre bir kimse eğer kâr etmişse bu, bir başkasının hakkını gasp ettiği anlamına gelir ki söz konusu durum da toplum içinde ayıplanma yaptırımını doğurur. Süper egonun etkisiyle söylenmiş kimi atasözlerinde de paranın ve malın fazlasının gereksiz olduğu, hatta olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşüncesi de yaygındır. Nitekim “Para dediğin el kiri (Aksoy, 1988, s. 411)” ve “Az olsun, öz olsun (Kaya, 1999, s. 516)” sözlerinde dünya hayatının fazla para kazanmak için uğraşmayı gerektirmeyecek kadar kısa ve anlamsız olduğu vurgulanırken “Çoğu zarar, azı karar (Kaya, 1999, s. 410)”, “Azıcık aşım, kaygısız başım (Kaya, 1999, s. 416)”, “Deve boynuz ararken kulaktan olmuş (Aksoy, 1988, s. 238)” ve “Mal canı kazanmaz, can malı kazanır (Aksoy, 1988, s. 385)” atasözleri ise

gereksinimden fazlasını elde etmeye çalışmanın eldekinin de yitilmesi durumuna sebep olacağı ya da başka birtakım tehlikeleri doğuracağı düşüncesini içermektedir.

Açgözlülük eksenindeki atasözlerinde de id ve süper egonun arasını yine ego bulmaktadır. Zira ego; bedel ödemeye dayandırmak suretiyle fazla mal sahibi olmayı süper egoya sevimli ve zararsız göstermeye çalışırken ide de arzuladığı objeyi kamufle ederek sunmaktadır. Nitekim “Emek olmadan yemek olmaz (Aksoy, 1988, s. 267)”, “Çalışırsan hakır hakır, aşın pişer fakır fakır (Gönen, 2006, s. 475)” ve “Sen işlersen mal işler, insan öyle genişler (Aksoy, 1988, s. 424)” sözleri süper egonun katı yargılamalarından sıyrılarak idin engellenemez dürtülerini tatmin etmektedir. Sahibi olunan malın paylaşılması noktasında da yine egonun aktif rolünü görebilmekteyiz. Örneğin “Ada bana, adayım sana (Gönen, 2006, s. 395)”, “Olma keser gibi hep bana hep bana, olma rende gibi hep sana hep sana, ol testere gibi bir sana bir bana (Kaya, 1999, s. 424)”, “Az verip ezdirme, çok verip azdırma” ve “Az verirsen yerinir, çok verirsen öğünür (Gönen, 2006, s. 391)” atasözleriyle ego söz konusu dürtünün doyuma ulaşması noktasında hem süper egoya hem de ide kabul edebilecekleri yolu göstermektedir. Fazla mal edinme hırsını süper egonun yargılamasından kurtarıp ide farklı obje ile sunma yoluna giden ego, aynı şekilde, “Cömertle nekesin harcı birdir (Aksoy, 1988, s. 214)”, “Mal adama hem dost hem düşmandır (Aksoy, 1988, s. 385)” ve “Yokluk koşturur, varlık koşturur (Kaya, 1999, s. 433)” sözleriyle zenginlik ile fakirliğin aynı derecede olumsuz sonuçlar doğuracağı yönündeki telkinleriyle bu iki mekanizmayı yatıştırılmaktadır.

2. 3. Cinsellik dürtüsüne yönelik atasözleri

Libido olarak da bilinen cinsel dürtü, bireyin bebeklik çağlarından itibaren yaşamının her safhasında etkin bir içgüdü olarak karşımıza çıkar. Freud’a göre bu dürtü, içsel kaygıların giderilmesini sağlayan hazza ulaşma içgüdüdür. Bedenin zevk alınan bölgelerinde yoğunlaşan cinsellik, vücuttaki bazı kimyasal değişimler yoluyla sağlanmaktadır. Böylece bir cinsel obje arayışına giren insan, haz ihtiyacını gidermek amacıyla karşı cinsle yakın ilişkiler kurmaya başlar (Fromm, 2019, s. 152). Söz konusu ihtiyacın giderilmediği durumlarda ise rüyalar, hayaller ve fanteziler devreye girer. Libidonun büyük bir deposu niteliğinde olan idin dizginlenemez arzuları, Yapısal Kişilik Kuramına göre süper egonun sert kuralları karşısında engellenir ve bu çatışmayı yine ego çözüme kavuşturur.

İd bünyesindeki en vahşi dürtülerden biri olan cinsellik, süper ego tarafından da en çok bastırılan güdülerden biri olmuştur. Fizyolojik ihtiyaçlardan biri olan fakat toplumsal, örfi, hukuki ve dinî yaptırımlarla sert bir biçimde engellenen bu dürtüyle ilgili Türk milletinin genel fikirleri, atasözlerinin yüzyıllar içerisinde oluşmuş bilgi ve tecrübe dağarcığında yerini almıştır. Sözelimi “Güzele bakmak sevaptır (Aksoy, 1988, s. 297)”, “Güzele bakmanın göze faydası vardır (Aksoy, 1988, s. 297)”, “Göze yasak olmaz (Aksoy, 1988, s. 293)”, “Bekâr gözü, kör gözü (Aksoy, 1988, s. 184)” ve “Sini tıktırtısı, akçe şıkırtısı, taze fıktırtısı rahatlık verir (Kaya, 1999, s. 424)” sözlerinde, cinselliğin idin engellenemez dürtülerinden biri olduğu sezdirilmektedir. İdin söz konusu arzularına süper egonun sert ve emredici kısıtlamalarla cevap vermesi ise kaçınılmazdır. Çünkü Türk atasözlerinde süper ego ile egonun etkisiyle oluşmuş atasözleri çoğunluktadır. Zira bireyin çocukluktan yetişkinliğe dek önce anne-babasının yönlendirmesi, ardından da toplumsal ve kültürel değerler bireyin süper egosuna işlenir. Böylece süper ego, neticede kalıcı ahlak düzeninin bir simgesi haline gelir (Kurt, 1989, s. 34). Nitekim “Harama uçkur çözülmez” ve “Eline, diline, beline sahip ol” sözleri, bu mekanizmanın cinsellik dürtüsü hakkında en az id kadar zalimce bir tavır içinde olduğunu göstermektedir. Diğer ilkel güdülerde olduğu gibi cinselliği de mantık düzlemine çeken egodur. Ego, “Kancık yalanmadan erkek dolanmaz (Aksoy, 1988, s. 342)”, “Dişi köpek kuyruk sallamayınca erkek köpek ardına düşmez (Aksoy, 1988, s. 243)” ve “Kahpe içeriden olursa kapı

kilit tutmaz (Abalı, 2019, s.242)” atasözleriyle cinsellik konusunda da orta yolu bulmakta ve şehvet güdüsünü mantıklı gerekçelere oturtarak hem idin doyumunu sağlamakta hem de bu dürtüyü süper egonun vicdani kaidelerine uygun hale getirmeye çalışmaktadır.

2. 4. Saldırganlık dürtüsüne yönelik atasözleri

Saldırganlık dürtüsü, Eros olarak adlandırılan yaşama içgüdüsünün hemen yanı başında bulunur ve ölüm içgüdüsünden türemiştir. İnsanın tabiatında kendiliğinden var olan bu dürtü, bireyin yalnızca saldırıya uğradığında kendini savunan, nazik ve dost canlısı bir varlık olmasının önüne geçer. Bir başka deyişle insan, içgüdüsel özelliğinin bir gereği olarak saldırganlığı ruhsal dünyasında güçlü bir biçimde besler. Uygarlık tarafından iyi ilişkiler kurmak zorunda bırakıldığı diğer insanlar, birey için sadece yardımcı ya da cinsel obje değil saldırganlık gereksinimlerini giderebilecek, sömürülecek, gasp edilebilecek, işkence yapılabilecek ve vahşice öldürülebilecek canlılardır. Bu bağlamda insanda var olan saldırganlık eğilimi, sosyal ilişkilere zarar veren asıl unsuru oluşturmaktadır. Kısacası diğer insanların da sevilmesi gerektiği yönündeki söylem insan doğasına ve içgüdüsel mantığa aykırıdır (Freud, 2020, s. 54-55).

Diğer ilkel dürtüler gibi saldırganlık güdüsü de idde muhafaza edilmektedir. Freud’un görüşleri doğrultusunda, insan tabiatının doyuma ulaşmayı bekleyen bu dürtüsü öfke ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla idin etkisiyle söylenmiş atasözlerinde, öfke doyumunun gerekliliğine yönelik çeşitli hükümler yer almaktadır. Nitekim “Öfke baldan tatlıdır (Aksoy, 1988, s. 405)”, “Dayak cennetten çıkmıştır (Aksoy, 1988, s. 229)”, “Merhametten maraz doğar (Aksoy, 1988, s. 389)” ve “Yılanın başı küçükken ezilir (Aksoy, 1988, s. 475)” gibi atasözlerinde, işleyişi haz ilkesine göre gerçekleşen idin doyurulmayı bekleyen arzularına yönelik ifadeler bulunmaktadır. Türk insanının saldırganlık ve şiddetle ilgili genel ve ortak görüşlerinin bir kısmını yansıtan bu atasözlerine göre gerekli gerekçeyi edindiği anda bireyin öfkesine başvurmasında herhangi bir engel yoktur. Tıpkı açlık ve cinsellik gibi saldırganlık dürtülerini tatmin edebilmelidir. Bu da idin süper ego ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

Öfke, saldırganlık dürtüsünün psikolojik bir tezahürü olsa da sonuçları itibariyle toplumsal bir durumdur. Öfkenin kontrol edilerek kavgaya ve küskünlüğe sebebiyet vermemesi noktasında ise süper ego etkisinde söylenmiş atasözleri ise birer akıl hocasıdır. Nitekim atasözleri, öfkesinin üstesinden gelebilmesini ve benliğini kontrol altına alabilmesini kişiye telkin edip öğütler (Akn ve Akn, 2016, s. 207). Sözelimi “Öfkede akıl olmaz (Aksoy, 1988, s. 405)”, “Öfke ile kalkan zararlar oturur (Aksoy, 1988, s. 405)”, “Keskin sirke küpüne zarardır (Aksoy, 1988, s. 358)” ve “Öfke gelir, göz kızartır; öfke gider, yüz kızartır (Yurtbaşı, 1994, s. 226)” atasözlerinde, öfkenin bireye hiçbir kazanç sağlamayacağı; aksine zararlı sonuçlara sebebiyet vereceği süper ego tarafından hatırlatılmaktadır. Aynı şekilde “İki testi çarpışınca biri kırılrsa diğeri de çatlar (Aksoy, 1988, s. 323)” sözüyle de öfkenin, dolayısıyla da saldırganlığın muhatabı olan herkese zarar vereceği ifade edilmektedir. Kısacası saldırganlık dürtüsü, söz konusu atasözlerinde süper ego tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmakta ve idin engellenemez bu dürtüsünün bir şekilde doyurulması egoya bırakılmaktadır.

Ego, saldırganlık ve şiddet uygulama güdüsü konusunda da ortaya mantıklı gerekçeler sunmak suretiyle bireyin psişik yapısındaki bu kaosu çözüme kavuşturmakla mükelleftir. Nitekim “Arı kızdıranı sokar (Aksoy, 1988, s. 151)”, “Fincancı katırını ürküten sayısız dayak yer (Aksoy, 1988, s. 281)”, “Vakitsiz öten horozun başını keserler (Aksoy, 1988, s. 458)”, “Kabahat öldüründe değil ölümdedir (Aksoy, 1988, s. 338)”, “El elden kalmaz, dil dilden kalmaz (Aksoy, 1988, s. 260)” ve “Bir hatır, iki hatır, üçünde vur yatır

(Aksoy, 1988, s. 196)” atasözlerinde belirtildiği gibi idin saldırganlık dürtüsünü rasyonel hâle getiren ego, böylece hem idin doyumunu sağlamakta hem de süper egonun baskısını engellemektedir.

Sonuç

Atasözlerinde aynı konu hakkında çelişkili ifadeler bulunması, birinde söylenenin bir başkasında tamamen tersinin ifade edilmesi -hiç şüphesiz- insan psişesindeki amansız mücadeleden kaynaklanmaktadır. Yüzyıllar içerisinde, benliğin farklı katmanlarının etkili olduğu dönemlerde söylenmiş olan ve söylendiği her durumu açıklayıcı bir niteliği haiz olan atasözlerinin zıtlık oluşturan hükümleri id, süper ego ve ego arasındaki psişik ilişkiden ve dolayısıyla da egonun icat etmek zorunda kaldığı savunma mekanizmalarından ileri gelmektedir. İdin vahşice duygularını bilinç düzeyine eritme çabası, süper egonun yüce tabiatıyla vicdani yargılamaya ya da hatırlatmalar yapması ve egonun bu ikisini yatıştırma gayreti, yalnızca insanın ruhsal dünyasında tezahür etmemiş; atasözlerinin de tabiatına sirayet etmiştir.

Atasözlerinin id, ego ve süper egoya göre tasnif edilebilir olması, söz konusu türlerin yaratım, aktarım ve icra doğasından ileri gelmektedir. Atasözleri, süper egonun etkin olmadığı ve idin bireyin yaşamını tümüyle yönlendirebildiği dönemlerde ortaya çıkmış ve yayılmaya başlamıştır. İnsanoğlu, medeniyeti geliştirdikçe süper ego denilen mekanizma da kuvvet kazanmış ve dolayısıyla ilkel güdülerini baskılayarak bu doğrultuda kurgulanan atasözlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İd ve süper egonun yüzyıllar içerisindeki toplumun genelini kapsayan bu çatışması da kolektif egonun devreye girmesine ve çeşitli savunma mekanizmaları geliştirerek orta yolu bulan başka atasözlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Türk milletinin insan doğasından kaynaklanan ilkel dürtülerini kolektif süper egosu aracılığıyla gerektiği durumlarda bastırabilmiş olması; sosyal, ahlaki ve dinî kurallarının kuvvetli olduğunu ve sağlıklı bir toplumsal savunma mekanizması edindiğini göstermektedir. Böylece Türk milleti, insan tabiatının vahşi dürtülerle dolu olduğu, bunların medeniyetin getirdiği birtakım yasaklamalarla dizginlenmesi gerektiği, fakat gerekli durumlarda çeşitli normlar ve mantığa uygun gerekçelerle doyuma ulaştırılabileceği mesajını atasözlerinin kendine özgü niteliğiyle sonraki kuşaklara aktarma yoluna gitmiş ve başarılı olmuştur.

Kaynakça

- Abalı, İ. (2019). *Koçarlı (Aydın) halk kültürü*, İstanbul: Hiperyayın.
- Akın, E., Akın, E. (2016). Türkiye Türkçesi atasözlerinde öfke ve öfke kontrolü üzerine bir inceleme, *Asos Journal*, 34, ss. 202-2016.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1*, İstanbul: İnkılap.
- Boratav, P. N. (2000). *100 soruda Türk halk edebiyatı*, (10. Basım), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Certel, H. (1997). Türk atasözlerinde ihtiyaç ve güdüler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, ss. 45-57.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Geleneksel dünya görüşü veya halk felsefesinin halkbilimi çalışmalarındaki yeri ve önemi üzerine tespitler, *Millî Folklor*, 45, ss. 12-14.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Freud, S. (2020). *Ego ve id*, (2. Basım), (Çev: Selin Ceyhan Gülsay), İstanbul: Oda.
- Fromm, E. (2019). *Freud düşüncesinin büyüklüğü ve sınırları-Freud'un çalışmalarına modern bir bakış*, (2. Basım), (Çev: Aydın Arıtan), İstanbul: Say.

- Gönen, S. (2006). *Batı Türklerinin manzum atasözleri üzerine bir araştırma cilt I*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik psikoloji*, (2. Basım), (Çev: Ender Gürol), İstanbul: Payel.
- Karaca, F. (2000). Savunma mekanizmalarına atıfta bulunan atasözleri ışığında dinî ve kültürel psikolojiyle ilgili bazı tespitler, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), ss. 119-125.
- Kaya, D. (1999). *Anonim halk şiiri*, Ankara: Akçağ.
- Keskin, A. (2019). İyiden ad kalır kötünden pas: Türk halk felsefesinde iyi(lik) ve kötü(lük) algısının atasözleri örneğinde çözümlenmesi, *Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kitabı*, (Ed. Sezen Güngör), ss. 44-85, Eskişehir: Motif Vakfı.
- Kurt, İ. (1989). *Türk atasözlerine psikolojik bir yaklaşım*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Turgay, A. (1977). Psikoloji, psikiyatri ve atasözleri, *Folklor Doğru*, 4 (45), ss. 20-37.
- Yurtbaşı, M. (1994). *Sınıflandırılmış Türk atasözleri*, Ankara: Özdemir.